

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 930.1+130.2

Ільїн В.В.

ДЕКОНСТРУКЦІЯ: МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ І СПОСІБ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

У статті досліджується концепт деконструкції, один з головних методів філософії постмодернізму. Показані роль і місце деконструкції в аналізі філософії історії і художніх творів. Підкреслюється позитивне значення деконструкції для розвитку методології сучасного соціального пізнання та філософії історії. Вказується, що деконструкція покликана не руйнувати системи аксіом, специфічні для кожного історичного періоду і зафіксовані в текстах конкретної епохи, а насамперед виявити внутрішню суперечливість будь-яких теоретичних систем. Мета деконструкції, вважає автор, полягає в аналізі відносин бінарних позицій, що обумовлює становлення нових смислів в пізнанні історичних, соціальних, культурно-інтелектуальних процесів.

Ключові слова: деконструкція, постмодернізм, філософія, мислення, історія, суспільство, перетворення.

Осмислення феномену глобалізації як визначального фактору становлення нового світу з його просторово-часовими параметрами передбачає аналіз трансформації архітектоніки всіх сфер соціального життя, зокрема в контексті історичного аналізу. В цій ситуації особливого значення набуває загальна методологічна тенденція, яка виявляє тотожність і відмінність світових процесів. Вона обумовлена становленням «планетарного людства» («всепланетного суспільства»), включно з різними комплексами смислів, які не зводяться один до одного. Це і певна стадія цілісності людства, і формоутворення цивілізаційного процесу, і становлення нового типу всеосяжної соціальної системи, і переосмислення подій історії і фактів культури. В цій ситуації актуального значення набуває метод деконструкції, завдяки якому розкривається смисл нового та його відповідність тому, що відбувається в сучасній соціокультурній реальності, філософії, літературі, історії щодо минулих епох.

Метод деконструкції у всій теоретичній повноті, розроблений представниками філософії постмодернізму, знайшов практичне впровадження в працях Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дельоза, М. Фуко та низки американських вчених. У вітчизняному філософському дискурсі аналіз методу деконструкції здійснювали В. Загороднюк, В. Кремень, С. Корнев, Г. Ковадло, С. Пролєєв, Л. Фішман та ін. В роботах вказаних авторів деконструкція

розглядається в контексті загальної системи філософії постмодернізму, критики нею «класичного раціоналізму», «теоретизму» і «фундаменталізму».

Враховуючи значний внесок у вивчення проблеми деконструкції у взаємодії з іншими принципами і концептами постмодернізму, залишається не до кінця зрозумілим смислове наповнення деконструкції як методу і способу критичної рефлексії в осмисленні соціально-культурного процесу, зокрема історії, яка факти минулого робить потрібними і співмірними для теперішнього.

Мета статті полягає в аналізі та виявленні теоретичного змісту і призначення методу деконструкції в пізнанні соціальних та культурних процесів, явищ і подій у співвідношенні з попередніми соціальними, філософськими і культурними смислами, насамперед в переоцінюванні усталених знань у світовій та вітчизняній історії, яка формує історичну пам'ять.

Модель пізнання реальності, запропонована філософами-постмодерністами – безперервна варіативність мислення. В цій ситуації постає проблема легітимації наукового знання. Легітимація, з погляду Ж.-Ф. Ліутара, є процесом, в результаті якого тому, хто трактує науковий дискурс, дозволено встановлювати певні умови для того, щоб те чи інше висловлювання складало частину цього дискурсу і могло бути прийняте до уваги науковою спільнотою. Проблема легітимації в тому, що наукове знання – це ще «не все знання, воно завжди конкурувало, конфліктувало з іншим видом знання, котре ми будемо називати для простоти наративом». Це не означає, що наратив може отримати «гору» над науковим знанням, але його модель пов'язана з ідеями внутрішньої рівноваги і «товариського відношення» (conviviality), порівняно з яким сучасне наукове знання має «блідий вигляд», особливо, якщо воно повинно підлягати «екстеріоризації» щодо «знаючого» і ще сильнішому, ніж раніше, «відчуженню» від своїх «користувачів» [1, с. 473]. Результатом цього є невпевненість дослідників і викладачів, що ставить питання статусу наукового знання. Мова йде про мету одержаного в результаті пізнання наукового знання в його традиційному розумінні, що полягає у ствердженні істини.

Теоретичний аналіз показує, що міркування постмодерністів характеризують і визначають імпресіонізм, неверифікованість, елімінація (виключення) суб'єктно-об'єктних відносин. Позбавлення онтологічного статусу знання про світ і оточуючу реальність приводить філософів-постмодерністів до втрати довіри до істини, яка постає тепер «реліктовим принципом». У зв'язку з цим немає привілейованих дискурсів, вони завжди «мультикультурні». Це означає, що кожне суспільство, кожна наукова спільнота, кожний вчений відповідно до своєї культури мислення, ціннісної, світоглядної позиції, особистої історії виробляє своє розуміння істини та її критеріїв. Те, що істинне для Заходу, не має істинного значення для Сходу. «Навіть математичні рівняння, – зазначає Ж. Дельоз, – не володіють спокійною впевненістю в собі – санкцією пануючої наукової думки, вони також вилучаються з безодні, так що математик, «вниз головою пірнає у вичислення», наперед передбачаючи, що не зможе здійснити

деякі з них, і досягає істини, лише повсюдно на що-небудь нашттовхуючись». Так само філософія, коли пропонує свою істину в єдності концептів, вона вже постає «прорізана тріщиною», котра повертає до «ненависті» або ж «розсіюється» в існуючому хаосі думок і пропозицій, де знову потрібно «здобувати, шукати, заглиблюватись за пошуком істини» [2, с. 371-372].

Ще більше суперечностей, неприйняття і навіть ненависті може викликати історія, істини якої здебільшого не знаходять всезагального визнання. Що цілком закономірно, оскільки істина, як правило, для кожного своя. На цій підставі в постмодернізмі формується і стверджується необмежений плюралізм, широкий лібералізм у виробництві і виборі дискурсів з установкою на оригінальність, свободу, новизну. Насамперед свободу особистості, засновану на її суб'єктивному волевиявленні. Зокрема в суб'єктивному тлумаченні існуючого знання. Основним засобом реалізації принципів нового мислення в постмодернізмі виступає деконструкція. Один з її авторів – Ж. Дерріда, своїм завданням вбачає ревізію філософського раціоналізму із руйнуванням типології та ієрархії філософських проблем, які узвичаїлись і тим самим стали догмами. Ця ревізія розмиває межі між філософією, наукою, літературою і критикою, урівнює (уподібнює) філософію і художньо-мистецьку рефлексію. Постмодерністи вважають, що письменники, фізики, логіки, історики, моралісти займаються одним і тим же – «створюють» і «перетворюють» «системи опису» об'єктів. Результатом цієї діяльності є нескінченні, безмістовні розмови в середині «локальної» (наукової, філософської, художньої) спільноти «відповідно до її традицій» [3, с. 305].

Смисл деконструкції як особливого способу мисленнєвої діяльності і специфічної методології полягає у виявленні внутрішньої суперечності філософського, культурного, гуманітарного тексту, віднайдення в ньому прихованих і непомітних для самого автора «залишкових смислів», як спадку від теоретичних дискурсів, художніх та інтелектуальних практик минулого. Вони «закріплені» в мові у формі неусвідомлених «мисленнєвих стереотипів», які так само несвідомо і незалежно від автора тексту трансформуються під впливом «мовних кліше його епохи» [3, с. 305-306]. В історичному пізнанні деконструкція дозволяє перетворювати сукупність повідомлень, фактів, подій в систему знань, відповідних запитам сьогодення. Тим самим впорядковується і пояснюється соціальна, культурна і політична ситуація, в якій опинилася країна, суспільство, людина в певну історичну епоху.

Метод «деконструкції» сформувався в контексті постмодернізму через те, що саме він заявляє про розрив з традиціями європейської культури, філософії, утвореної ними моделі світу. До цього була історія предметного (об'єктивного) світу, а завдяки інформаційній революції починається історія нової віртуальної, штучно створеної реальності. Але постмодернізм не хоче бути лише відображенням нового, сконструйованого (штучного) світу, а прагне стати парадигмою, епістемою і єдиним світоглядом сучасності. Подібне

«захоплення», «завоювання» «символічного універсуму», перебудова і зміна його змісту можливі, якщо для цього буде «звільнене» відповідне місце. Але місце зайняте колосальними, сформованими впродовж тисячоліть духовними конструкціями – мистецтвом, історією, релігією, наукою, етикою, філософією. Нині вони, хоча і по-різному, але втрачають свій статус. Замість літератури – «філософія сучасної людини», замість історії – теорія «кінця історії»; відношення до моральних принципів життя – як до «гри» і «тексту», а до тексту – як можливості «показати» життя через змішування теоретичних, моральних і художніх «штампів». Замість культури – «масова культура». Відбувається «гра» зі «штампами» масової культури, які є пародіями на власне культуру. Масова свідомість – це коли цінності культури, мільйони книг та імен забуваються, стають «інформацією», просто «знаками», з якими дійсно можна робити що завгодно. Якщо дотепер існує велике реалістичне мистецтво оголошується «традицією», «відсувається» в минуле, однак зберігає право на існування (принаймні як матеріал для цитат), якщо релігія відкидається, ігнорується, але їй виділяється анклав, резервація, необхідні для «користування частиною суспільства», то історія як «вчення про факти» підлягає повному «структурному демонтажу», а іноді і детальному «зачищенню», деконструкції до блоків (розділів), а іноді «деконструкції (руйнування) матеріалу» [3, с. 313-314].

Прикладом постмодерністської деконструкції є позиція американської дослідниці Д. Макклоскі, яка оголосила економічну науку риторикою, тобто «мистецтвом переконувати» [4]. В цьому контексті постає питання: історія як наука, котра, в залежності від соціально-політичної ситуації, змінює акценти, чи не постає такою ж риторикою? Наприклад, в період перебування України в парадигмі російської історії та її оцінок гетьман І. Мазепа є зрадником. Згідно її версії, отримавши владу, нагороди, маєтки і все інше від російського царя, гетьман в критичний період перейшов на бік ворога – шведського короля Карла XII. Але перестала існувати Російська імперія, а потім її правонаступником став СРСР, і ствердилася незалежна держава Україна. А для неї потрібні власні герої та історія. В результаті минулі оцінки історичної ролі І. Мазепи виявилися пустою риторикою, а його статус як борця за незалежність України – науково обґрунтованою істиною, яка не підлягає сумніву. Але в цьому випадку чи буде справедливою теза, що історію не можна створювати заново, оскільки «все новостворене, на жаль, вже не історія?» (С. Аверінцев).

Англійський історик Н. Фергюсон в своїй праці «Цивілізація: чим Захід відрізняється від іншого світу» зазначає: «Існують різні інтерпретації історії, і жодна з них не постає єдиною правильною... Справа в тому, що історики – не вчені. Вони не можуть (і не повинні навіть намагатися) виводити універсальні закони соціальної або політичної «фізики», які володіють надійною силою передбачення». Поставивши питання: чому так відбувається, Н. Фергюсон відповідає: «Тому, що немає можливості повторити багатотисячолітній

«експеримент» людства. «Частинки» в цьому колосальному експерименті володіють свідомістю, водночас перебуваючи під тиском когнітивних спотворень. Тобто їх поведінку передбачити важче, ніж поведінку рухомих частинок без душі» [5, с. 14].

В такому контексті цілком закономірно можна назвати історію «риторикою», оскільки індивіди навчилися враховувати свій і соціальний досвід, виробивши тактику і вміння адаптації до вимог сьогодення. У зв'язку з цим зазначимо, що в постмодерніському мисленні, враховуючи його трансформації, переростання у «позитивну» стадію розвитку, деконструкція і надалі залишається вихідною, базовою категорією. Деконструкцію не потрібно розуміти як просту «деструкцію», як чисто негативний акт теоретичної «руйнації» тексту, який аналізується. «Деконструкція, – підкреслює Дж.Х. Міллер, – це не демонтаж структури тексту, а демонстрація того, що вже демонтовано» [6, р. 341]. Цю ж тезу підтримує американський філософ Р. Сальдівар, для якого «деконструкція не означає деструкції структури твору, не передбачає вона також і відмову від наявних в ньому структур (в даному випадку структур особистості і причинності), котрі вона диференціює. Замість цього деконструкція є демонтажем старої структури, здійсненим з метою показати, що її претензії на безумовний пріоритет є лише результатом людських зусиль і, таким чином, можуть бути переглянуті... З цієї причини процес деконструкції – всього лише попередній і стратегічно привілейований момент аналізу. Вона ніяким чином не передбачає своєї закінченості і є попередньою в тій мірі, в якій завжди повинна бути жертвою своєї власної дії» [7, р. 140].

З позиції такого розуміння деконструкції пояснюється специфічна роль мислителя-деконструктивіста, котра полягає в уникненні прагнення нав'язати тексту свої власні смислові схеми, дати йому «остаточну інтерпретацію», відшукати той «момент» в тексті, де прослідковується його (тексту), смислова двозначність, внутрішня суперечливість «текстуальної аргументації» [8, с. 61]. Безумовно, це стосується й історичного тексту і знання. Як зазначав оксфордський історик і філософ Р.Дж. Коллінгвуд, «історичне знання – відтворення в розумі історика думки, історію якої він вивчає... Істинна функція історичного «внутрішнього» проникнення в явище полягає в тому, щоб говорити людям про теперішнє, оскільки минуле, очевидний предмет історії, приховане в теперішньому і є його частиною, не відразу помітною для нетренованого ока» [5, с. 15-16]. Це засвідчує реальну можливість суб'єктивних висновків, які виводить зі свого аналізу деконструктивіст.

Викликає інтерес трансформація деконструкції в американській філософії. Дослідники пов'язують це з ліберальною традицією США, яка сформувалася в умовах відсутності боротьби між феодалізмом і капіталізмом, що проходила в інших формах. В результаті вказана традиція зовсім не так, як в Європі, ставиться до конфлікту: «вона делегітимізує конфлікт в ім'я плюралізму... Плюралізм допускає наявність співіснуючих, навіть конкуруючих

інтерпретацій, думок або підходів; він, однак, не враховує те, що простір, в якому існують дані інтерпретації, може вважатися конфліктним» [9, р. 249]. Тут поняття «простір» означає не стільки соціальні інститути, скільки породжувані ними дискурсивні практики. Тим самим американська національна культура функціонує як «трансформація дискурсивного конфлікту», подаючи його як спосіб суто «особистісної інтерпретації», скоріше ще одного «конкуруючого виразу автономної суб'єктивності», чим соціальної суперечності. Іншими словами, «соціальне буття редукується до форми суспільної свідомості», – вважає С. Вебер [9, р. 249]. Про це свідчить, зокрема, деконструкція американської історії в контексті переосмислення ролі африканського (чорношкірого) населення США. В останні півстоліття, враховуючи зміну світоглядних імперативів в суспільній свідомості, чорношкірі американці стали «афроамериканцями», повноправними учасниками творення історії США.

Основна відмінність між французьким варіантом «практичної деконструкції» і американською «деконструкцією» полягає в акцентуванні нігілістичного відношення першого до тексту, в його прагненні насамперед зруйнувати ілюзорну цілісність тексту, у виключній увазі до «роботи означуючих» і повному ігноруванні до «означуваних». Для американських деконструктивістів такий тип аналізу фактично був лише першим етапом роботи з текстом. Головним постає не стільки «розуміння» прочитуваних текстів, скільки людське «нерозуміння», зафіксоване в науковому або художньому творі. Зокрема, це стосується, наприклад, творів М. Твена, в яких автор, описуючи той період американської історії, «помилково» називав «афроамериканців» «неграми». Надзавдання деконструктивістського аналізу полягає в демонстрації неминучості «помилки» будь-якого розуміння, зокрема того, яке «пропонує сам критик-деконструктивіст» [8, с. 63].

На противагу цій практиці Ж. Дерріда пропонує критику-деконструктивісту обрати шлях «вільної гри активної інтерпретації», обмеженої лише межами конвенції «загальної текстуальності». Подібний підхід втраченої впевненості в смисловій визначеності аналізованого тексту відкриває перед критиком безліч можливостей смислових значень. Зокрема, це ствердження вільної «гри світу без істини і начала» [5, с. 264]. В цьому контексті дотичною є думка Р.Дж. Коллінгвуда: «Вся історія є історією думки в тому сенсі, що коли об'єктам не може бути встановлене їх призначення, вони не можуть слугувати історичними свідченнями» [5, с. 15]. Призначення в результаті власних інтерпретацій здійснює історик, котрий переосмислює їх як деконструктивіст.

На думку Дж. Еткінса, роль вченого – критика-деконструктивіста – повинна полягати в уникненні властивого йому, як і кожному читачу, прагнення нав'язати тексту свої смислові схеми, свою «кінцеву інтерпретацію», єдино правильну і непогрішну. Він повинен деконструювати це «бажання влади», яке проявляється як в ньому самому, так і в автора тексту, і відшукати той «момент» в тексті, де прослідковується його смислова двозначність, діалогічна

природа, внутрішня суперечливість. «Деконструктивістський критик, таким чином, шукає момент, коли будь-який текст почне відрізнятися від самого себе, виходячи за межі власної системи цінностей, стаючи нейтральним з погляду своєї явної системи смислу» [8, с. 64]. Стосовно історії, то в ній це не просто текст, а подія, яка відбулася і вплинула на перебіг соціального розвитку, або навіть змінила його.

Оскільки риторична природа «мовного мислення», – зазначає Р. Сальдівар, – знаходить вираз у всіх документах і текстах, то кожний художній, філософський, історичний, науковий твір розглядається як поле зіткнення трьох суперечливих сил: авторського наміру, читацького розуміння і семантичних структур тексту. Водночас кожна з цих сил прагне нав'язати іншим власний «модус означення», тобто свій смисл явищам, які описуються і уявляються. Автор як людина, котра живе в конкретну історичну епоху, з позицій свого часу намагається переосмислити уявлення і поняття, зафіксовані в мові. Тобто «деконструювати» традиційну «риторичну» систему.

Прикладом може бути есей Є. Сверстюка «Собор у риштуванні», присвячений опублікованому у радянську епоху роману О. Гончара «Собор». За оцінкою С. Грабовського, його «у художньому плані з позицій сьогодення можна оцінити як вельми нерівний, де вміло виписані епізоди та вчинки персонажів сусідять із надмірною патетикою та публіцистичністю», однак потрібно зважати, що «будь-який мистецький твір – це не лише текст, а й контекст його появи та соціокультурного життя» [10, с. 109]. Роман «Собор» О. Гончар, враховуючи особливості соціокультурних та політико-ідеологічних особливостей часу, «не писав з релігійних позицій; але «Собор» пронизаний «потоканами» української християнської культури. Тобто автор не володів іншими засобами висловлювання, крім наявних в його розпорядженні вже готових форм виразу. У зв'язку з цим риторично-семантичні структури мови можуть бути використані з позицій деконструкції в якості інерційної сили, яка здійснює вирішальний вплив на першонаціальні інтенції автора. Деконструкція може не тільки їх істотно перетворити, але іноді повністю нав'язати їм свій смисл, а отже, «деконструювати» систему його риторичних доказів. В цьому плані «есей Є. Сверстюка не стільки суто літературознавча, скільки філософсько-антропологічна розвідка, певною мірою близька до неомарксистської та постмарксистської гуманістики, але на християнсько-євангельському підґрунті» [10, с. 110]. Це ті смисли, про які О. Гончар, найімовірніше, не знав і навіть не думав про них.

Характеризуючи духовність людини, яка «відпочатково», за «своїм еством», несе в собі енергію добра і творення кращого світу, Є. Сверстюк переходить до української проблематики, яка тим чи іншим чином порушується в «Соборі» О. Гончара, зокрема, мовить про специфіку «козацького християнства». Козаки сповідували «релігію Вільних людей», «Бог їхній був Богом Волі, Правди і Любові». Козацтво вибудувало свій Собор як «естафету духу», як «вежу», що

має оберігати «неперервність духа» – «голос предків і заповіт нащадкам, які не мають права зректися і запродатися чужим богам, не сміють опуститися нижче вираженого в Соборі ідеалу Людини» [10, с. 111]. Фактично Є. Сверстюк деконструє «Собор» О. Гончара відповідно до свого бачення образу української людини, вписуючи її історичний контекст козацтва.

«Наївний читач» (той, хто не критично сприймає текст) або повністю підпадає під вплив домінуючого в даному тексті способу виразу, буквально розуміючи метафорично, образно виражений смисл, або, найчастіше, демонструє свою історичну обмеженість. З погляду наявних в його час уявлень агресивно нав'язує тексту власне розуміння смислу. В тому або іншому випадку «наївний читач» прагне до однозначної інтерпретації тексту, до виявлення в ньому єдиного, конкретно визначеного смислу. Лише «свідомий читач» – деконструктивіст – здатний дати новий зразок, тобто «дійсну деконструкцію тексту» [11, р. 23]. Однак, це не означає досягнення істини або вирішення існуючих суперечностей. Насамперед тому, що «історичне знання – це відтворення минулої думки, оточеної оболонкою і даної в контексті думок теперішнього. Вони, виступаючи в суперечності до неї, утримують її в площині, відмінної від їх власної» [5, с. 16]. По-друге, «вузлові категорії світогляду», з самого початку є категоріями не філософії, а культури... За умов цивілізації... філософія осмислює наявні в даній культурі світоглядні категорії відповідно до особливостей цієї культури» [12, с. 246]. І, безумовно, соціально-політичної реальності.

Але для цього він (деконструктивіст) повинен усвідомити власну історичну обмеженість і те, що кожна інтерпретація є творчим актом – зв'язку з метафоричною природою мови і подачі в її контексті смислу матеріалу, що неминуче передбачає «необхідність помилки». «Свідомий читач» заперечує «застаріле уявлення» про можливість однозначно прочитати будь-який текст або охарактеризувати той чи інший науковий або історичний факт. Запропоноване ним прочитання є «бесідою» автора, читача і тексту, фактом, повідомленням, що виявляє складну взаємодію «авторських намірів», «програмуючої риторичної структури тексту чи події» і «не менш складного» комплексу «можливих реакцій читача». На практиці це означає «постмодерністське прочитання» і переосмислення всіх аналізованих творів або подій. Суть аналізу зводиться до виявлення єдиного факту: «наскільки автор «володів» чи «не володів» мовою» [11, р. 68]. Але «володіння» і «неволодіння» мовою, подією, фактом, матеріалом в якості позитивної чи негативної їх характеристики, знову ж таки, має (носить) суб'єктивний характер. В такому випадку проблема «об'єктивної істини» залишається «відкритою», що обумовлює необхідність подальшого переосмислення, критики і деконструкції відповідного матеріалу, тексту, теорії, факту.

Зазначимо, що у цьому випадку логіка розуму, причинно-наслідкових зв'язків замінюється «фігуральною», «метафоричною» логікою, яка приводить

до алегоричного вирішення конфлікту і до багатозначного, позбавленого визначеності тлумачення смислу твору або історичного факту. В романах Д. Джойса «хронологічні процеси, властиві риторичній формі роману, автор повністю «замикає» світ твору в самому собі, практично позбавляючи його будь-якого співвіднесення із зовнішньою реальністю». Це, на думку критика, «остаточно знищує останні сліди віри в референціальність як шлях до істини» [11, р. 252]. В даному контексті інтерес викликає думка ізраїльського історика Ю.Н. Харарі, згідно якої «людство мислить наративами, а не фактами, числами чи рівняннями, і що простіша оповідь, то ліпше. Кожна людина, група і нація має власні казки й історії» [13, с. 19]. Але оскільки людські емоції перемагають філософські, наукові, культурні теорії в «незліченній кількості ситуацій», то це робить «моральну й філософську історію світу досить гнітючою казкою про чудові ідеї, а не про ідеальну поведінку» [13, с. 87].

З погляду англійського вченого і філософа Е. Істхоупа, завдання мислителя-деконструктивіста полягає у виявленні «логічних глухих кутів», немовби первісно властивих природі мовного тексту, коли його автор думає, що відстоює одне, а на практиці виходить щось зовсім інше. Ці «логічні глухі кути» потрібно зробити предметом ретельного аналізу. Враховуючи дане завдання, Е. Істхоуп виділяє п'ять типів деконструкції: 1) критика, яка має за мету кинути виклик «реалістичному модусу», в якому текст прагне «натуралізуватися»; 2) деконструкція як процедура для виявлення інтердискурсивних обумовленостей дискурсу, оскільки кожна сфера знання (філософія, економіка, релігія тощо) виробляє свою дискурсивну практику, «одноосібно» претендуючу на володіння «істиною», але насправді запозичує свою аргументацію від дискурсивних практик інших сфер знання; 3) деконструкція «лівого деконструктивізму» як проект знищення категорії «література» (тексту) через виявлення дискурсивних та інституціональних практик, котрі її підтримують; 4) американська деконструкція як набір «аналітичних прийомів» і «критичних практик», які показують, що текст завжди відрізняється від самого себе в процесі його критичного прочитання; 5) деконструкція французького мислителя Ж. Дерріди, котра є критичним аналізом традиційних «бінарних позицій», в яких один термін претендує на привілейоване положення, заперечуючи право на нього з боку другого терміну, від якого він залежить. Мета аналізу полягає в тому, щоб «порушити або знищити протистояння бінарних позицій, релятивізувати їх відношення» [8, с. 57].

В процесі історичного аналізу той або інший автор, характеризуючи конкретні події або факти, які відбулися, якщо не прямо, то опосередковано, використовує вказані прийоми. Історик в такому підході може принести велику користь «неісторіку», вважає Р.Дж. Коллінгвуд, як «професійний лісник» «необачному мандрівнику». «Тут нічого немає, крім дерев і трави», – думає мандрівник, і продовжує йти. «Поглянь, – говорить лісник, – там в хащах

тигр» [5, с. 16]. Іншими словами, якщо історик пропонує щось зовсім відмінне від існуючого знання, то деконструкція сприяє не лише проникненню в явище, але й його справжньому розумінню «тут» і «тепер».

Власне деконструкція як інструмент мислення ніколи не виступає в якості «суто» технічного способу аналізу, а завжди постає як своєрідний пізнавальний імператив нової сучасної реальності. Відповідно до принципів своєї логіки деконструкція критикує «не тільки внутрішню будову теоретичних філософем, одночасно семантичну і формальну, але і те, що їм помилково приписується в якості їх зовнішнього існування, зовнішніх умов реалізації: історичні форми філософії, педагогіки, економічні або політичні структури суспільства тощо. Саме тому, що вона зачіпає основоположні структури, «матеріальні» інститути, а не тільки дискурси або означуючі репрезентації (різні види епістем, філософем, соціологем тощо, котрі складаються в різних суспільно-гуманітарних і природничих науках поточного моменту), деконструкція і відрізняється завжди від простого аналізу або критики» [14, р. 23-24].

Метод деконструкції – результат інтелектуальних дискурсів філософів-постмодерністів, і водночас є закономірним етапом розвитку пізнавальних практик гуманітарної науки. З позицій деконструкції можна довести, що кожна система мислення, заснована на певних світоглядних передумовах (на метафізиці), є виключно ідеологічною стратегією, риторикою переконання, спрямованою на читача. Крім того, така риторика претендує на те, щоб бути заснованою на цілісній системі самоочевидних істин-аксіом. А це – завжди пошук, дискусія, критика, що є творчим процесом.

Для розуміння сучасної теорії і практики пізнання соціальної, культурної, історичної реальності важливим є те, що деконструкція покликана не руйнувати системи аксіом, специфічні для кожного історичного періоду і зафіксовані в кожному тексті даної епохи, а виявити внутрішню суперечливість будь-яких теоретичних систем, яка розуміється в мовному плані як зіткнення різних «модусів означення». Означуване, тобто «позамовна реальність» за своєю природою позбавлена стабільності і предметності. Означування – це вкладання нового, часто протилежного змісту в текст, подію чи вчинок «Іншого». Деконструкція, таким чином, постає важливим методологічним принципом не лише постмодерністської теорії загалом, але відіграє визначальну роль в становленні постнекласичної науки, культури, освіти, історії, в розкритті їх глибинного змісту.

Список використаних джерел та літератури

1. Лиотар Ж.-Ф. Состояние Постмодерна // Всемирная философия. XX век. – Мн.: Харвест, 2004. – С. 466-475.
2. Делез Ж. Что такое философия? // Всемирная энциклопедия. Философия XX век. – Мн.: Харвест, 2002. – С. 367-380.
3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум. – К.: Книга, 2006. – 432 с.
4. Макклоски Д. Риторика экономической науки. – М.; СПб.: Изд-во института Гайдара, 2015. – 328 с.

5. Фергюсон Н. Цивилизация: Чем Запад отличается от остального мира. – М.: АСТ: CORPUS, 2014. – 544 с.
6. Miller J. Steven's rock and criticisms am cure // The Georgia Review. – 1976. – № 2. – Vol. 30. – P. 330-348.
7. Saldivar R. Figural Language in the Novel: The flowers of speech from Cervantes to Joyce. – Princeton Legacy Library, 1984. – 284 p.
8. Ильин И.П. Постмодернизм: словарь терминов. – М.: ИНИОН РАН. – INTRADA, 2001. – 384 с.
9. Weber S. Capitalising history: Notes on "The political unconscious" // The politics of theory: proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature, July 1982 / Ed. by Barker F. et al. – Colchester: University of Essex, 1983. – P. 248-264.
10. Грабовський С. Людина і світ людини: версія Євгена Сверстюка («Собор у риштуванні») // Філософська думка. – 2015. – № 3. – С. 105-114.
11. Saldivar R. Figural Language in the Novel: The flowers of speech from Cervantes to Joyce. – Princeton Legacy Library, 1984. – 284 p.
12. Шинкарук В.І. Поняття культури. Філософські аспекти // Вибрані твори: У 3-х т. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – Ч. 2. – С. 209-268.
13. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття. – К.: Форс Україна, 2018. – 418 с.
14. Derrida J. Structure, sign, and play in the discourse of the human sciences // The structuralist controversy: The languages of criticism and the science of man. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1972. – P. 247-272.

Ильин В.В. Деконструкция: методологическая рефлексия и способ переосмысления социальной истории и культуры.

В статье исследуется концепт деконструкции, один из главных методов философии постмодернизма. Показаны роль и место деконструкции в анализе философии истории и художественных произведений. Подчеркивается положительное значение деконструкции для развития методологии современного социального познания и философии истории. Подчеркивается, что деконструкция призвана не разрушать системы аксиом, специфические для каждого исторического периода и зафиксированные в текстах конкретной эпохи, а прежде всего выявить внутреннюю противоречивость любых теоретических систем. Цель деконструкции, считает автор, заключается в анализе отношений бинарных позиций, что обуславливает становление новых смыслов в познании исторических, социальных, культурно-интеллектуальных процессов.

Ключевые слова: деконструкция, постмодернизм, философия, мышление, история, общество, преобразование.

Ilyin V. Deconstruction: Methodological Reflection and a Way of Rethinking Social History and Culture.

The article studies deconstruction, one of the main methods of the philosophy of postmodernism. The role and place of deconstruction in the analysis of the philosophy of history and artistic works is shown. It emphasizes the positive significance of deconstruction for the development of the methodology of modern social cognition and history. It is emphasized that deconstruction is not intended to destroy axiom systems, specific for each historical period and fixed in the texts of a particular epoch, but primarily to reveal the internal contradictions of any theoretical systems. The purpose of deconstruction, according to the author, is to analyze the relations of binary positions, which causes the formation of new meanings in the knowledge of historical, social, cultural and intellectual processes.

Keywords: deconstruction, postmodernism, philosophy, thinking, history, society, transformation.